

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК 930.2:33-057:070(477.74-21)«1840»

*Т. Г. Гончарук, І. С. Дружкова***ПУБЛІКАЦІЇ Д. ЖУРАВСЬКОГО НА ШПАЛЬТАХ ГАЗЕТИ
«ОДЕССКИЙ ВЕСТНИК» 1840 р.**Одеський національний політехнічний університет,
пр-т Шевченка, 1, м.Одеса, 65044, Україна**Гончарук Тарас Григорович**, д. і. н., професор кафедри історії
України, e-mail: Tarasiy2004@ukr.netОдеська національна академія харчових технологій,
вул. Канатна, 112, Одеса, 65039, Україна**Дружкова Ірина Сергіївна**, к. і. н., доц., доцент кафедри соціології,
філософії та права, e-mail: irise2002@gmail.com**АННОТАЦІЯ**

У статті приділяється увага майже невідомій сторінці життя видатного українського економіста та статистика Дмитра Петровича Журавського, а саме одеський період його життя у 1840 р. Дослідники розглядають три публікації пов'язані наскрізною темою та назвою, які були вміщені у 1840 р. в провідній газеті краю «Одеском вестнике» та мали загальну назву «Про Англійський банк й лондонську біржу для фондів». Це спроба введення до наукового обігу та аналіз публікацій. У згаданих публікаціях Д. Журавський детально розглянув історію Англійського банку та лондонської біржі. Він показав як в період Наполеонівських війн та після них Англійський банк поступово поширив свій вплив на економіку Західної Європи та Америки. Д. Журавський особливо уваги приділив ролі єврейських банкірів в історії Англійського банку та біржі. Він позитивно оцінював діяльність євреїв в історії фінансів Англії. Робиться висновок, що «одеський період» в діяльності Д. Журавського потребує подальшого дослідження, як і місце Одеси загалом у науковому доробку цього визначного українського статистика.

Ключові слова: Журавський Д. П., «Одесский вестник», англійський банк, англійська біржа, євреї.

*Т. Г. Гончарук, І. С. Дружкова***ПУБЛИКАЦИИ Д. ЖУРАВСКОГО НА СТРАНИЦАХ
ГАЗЕТЫ «ОДЕССКИЙ ВЕСТНИК» В 1840 г.**Одесский национальный политехнический университет,
пр-т Шевченко, 1, г. Одесса, 65044, Украина**Гончарук Тарас Григорьевич**, д. и. н., профессор кафедры истории
Украины, e-mail: Tarasiy2004@ukr.netОдесская национальная академия пищевых технологий,
ул. Канатная, 112, г. Одесса, 65039, Украина**Дружкова Ирина Сергеевна**, к. и. н., доц., доцент кафедры социологии,
философии и права, e-mail: irise2002@gmail.com**АННОТАЦИЯ**

В статье рассматривается почти неизвестная страница жизни выдающегося украинского экономиста и статистика Дмитрия Петровича Журавского, а именно одесский период его жизни в 1840 г. Исследователи рассматривают три публикации, связанные сквозной темой и названием, которые были опубликованы в 1840 г. в ведущей газете края «Одесском вестнике» и имели общее название «Об Английском банке и лондонской бирже для фондов». Это попытка введения в научное обращение и анализ указанных публикаций. В упомянутых публикациях Д. Журавский подробно рассмотрел историю Английского банка и лондонской биржи. Он показал как в период Наполеоновских войн и после них Английский банк постепенно распространил свое влияние на экономику Западной Европы и Америки. Д. Журавский особое внимания уделил роли еврейских банкиров в истории Английского банка и биржи. Он положительно оценивал деятельность евреев в истории финансов Англии. Авторы делают вывод, что «одесский период» в деятельности Д. Журавского нуждается в дальнейшем тщательном исследовании, как и место Одессы в целом в научном наследии Д. Журавского.

Ключевые слова: Д. П. Журавский, «Одесский вестник», англійський банк, англійська біржа, євреї.

T. G. Goncharuk, I. S. Druzhkova

**PUBLICATIONS OF D. ZHURAVSKY ON THE PAGES
OF THE NEWSPAPER «ODESSKYI VESTNIK» IN THE 1840**

Odessa National Politechnic University,
Shevchenko avenue, 1, Odessa, 65044, Ukraine

Goncharuk Taras Gryhovyeh, Doctor in science of History, Professor of Department of History of Ukraine, e-mail: Tarasiy2004@ukr.net

Odessa national academy of food technologies,
Kanatna str., 112, Odessa, 65039, Ukraine

Druzhkova Irene Sergiivna, PhD in History, Associate professor of Department of Sociology, Philosophy and Law, e-mail: irise2002@gmail.com

ABSTRACT

In the article, authors have examined almost unknown page of life of the prominent Ukrainian economist and statistician Dmitro Petrovych Zhuravsky, namely, the Odessa period of his life in 1840. Researchers have examined three publications, which have had general theme and general title and have been published in 1840 in the leading newspaper of this province. It was the «Odesskiy vestnik (Odessa announcer)» and had the general title «About English bank and English exchange for funds». It was an attempt to introduce these publications into the scientific appeal and to analyze them. In these publications D.Zhuravsky examined, in detail, the history of the Bank of England and of the London Stock Exchange. He showed how during the Napoleonic wars and thereafter the Bank of England gradually extended its influence over the economy of Western Europe and America. D.Zhuravsky special attention was paid to the role of Jewish bankers played in the history of the Bank of England and exchange. He positively assessed the activities of Jews in the history of finance of England. Authors made a conclusion, that the «Odessa period» in activity of D. Zhuravsky needs more careful research, as well as the place of Odessa in the scientific legacy of D. Zhuravskogo.

Key words: *D.P. Zhuravsky; «Odesskiy vestnik»; English bank; English exchange; Jews.*

Постаї видатного українського економіста та статистика Дмитра Петровича Журавського (1810–1856 рр.) вже приділялася увага у вітчизняній та російській історичній і економічній літературі. Дослідники, зокрема, відзначали внесок Д. Журавського у розвиток статистичної думки в Україні [1, с. 79–91],

величезний доробок щодо вивчення статистики та етнографії Київської губернії [2, с. 176–177], послідовну антикріпосницьку позицію [3, с. 58–62] та ін.

Проте в науковій літературі ще недостатньо досліджений нетривалий «одеський період» в біографії Д. Журавського. Радянський дослідник біографії та творчості статистика М. Птуха вказував, що в кінці 1830-х рр. Д. Журавський знов пішов на державну службу (це було дивно, бо, за свідченнями сучасників, «Д. П. Журавський завжди вважав казенну службу обтяжливою для себе й ухилявся від неї в більш юні роки» [4, с. 24]). «За відсутністю в нашому розпорядженні достовірних відомостей, — писав М. Птуха, — важко сказати, чому Журавський знов змінив свої зайняття; після утворення міністерства державного майна перейшов на службу до цього відомства й переїхав до Кам'янця-Подільського, а звідти до Одеси. У 1841–1842 рр. Журавський працював у Варшаві в комісії фінансів». Більше нічого про перебування Д. Журавського в Одесі М. Птуха не вказав, не згадавши і про праці статистика, написані під час його служби у цьому місці. Проте саме у 1840 р. в провідній газеті краю «Одесском вестнике» було вміщено три публікації Д. Журавського, що потребують введення до наукового обігу та належного аналізу. Зазначені публікації, що мали загальну назву «Про Англійський банк й лондонську біржу для фондів» можна розглядати як одну статтю з продовженням в трьох числах газети, хоча сам Д. Журавський називав їх окремими статтями й дві перші з них мали ще й свої підзаголовки.

Перша стаття цього циклу з підзаголовком «Англійський банк» була присвячена початку діяльності установи та її взаємовигідним стосункам з урядом, що призвели до суттєвих результатів. Спираючись на офіційні відомості, автор вказував на швидкий розвиток банку як головного позичальника британського уряду. В якості основних показників цього розвитку Д. Журавський вказував на зростання загального капіталу, юридичну заборону конкурентів та величезні суми дивідендів. Статистик зазначав, що монополію на право випуску грошових облігацій та білетів на початку своєї діяльності установа реалізувала невпевнено, передусім через діяльність керівників банку [5].

Друга стаття з підзаголовком «Лондонська біржа для фондів (the stock Exchange)» була присвячена формуванню Лондонської біржі, що виокремилася з Англійського банку. У статті приділено багато уваги саме єврейським комерсантам, які після вигнання з Іспанії переселили до Голландії, а згодом до Англії за часів короля Вільгельма III. У якості прикладу дослідник вказав на діяльність Соломона де Медіна, що супроводжував Джона Черчілля, герцога Мальборо у поході у Війні за іспанську спадщину. Письменники та частина публіки тоді погано ставилися до ажіотажних спекуляцій на біржі, однак, як зазначав Д. Журавський, це не зупинило стрімкого зростання зазначеної установи, притому, що її спекуляції значно збільшувалися підчас військових кампаній. В цілому роль підприємців-євреїв у тогочасному розвитку біржі Д. Журавський оцінював позитивно [6].

В третій статті Д. Журавський згадував про значні послуги, що надала Лондонська біржа британському уряду під час Наполеонівських воєн протягом 1802–1816 рр. Коли після 1816 р. закінчилися операції з урядом, біржа не лише не занепадала, але й поширила свої операції на інші країни: «тоді члени товариства, з яких чимало ніде не бували далі своєї біржі, почали роз'їжджати по всій Європі, від Лондона до Парижа, від Мадрида до Петербурга, купуючи іноземні облігації, що невдовзі стали продаватися на Лондонській біржі так само зручно, як і англійські державні фонди до 1816 року». Подальшому поширенню впливу в Європі, за словами Д. Журавського, посприяли і певні зміни в організації самої біржі. «Відтоді, — зазначав статистик, — Лондонська біржа для фондів зробилася наймогутнішою установою Європи, вплив якої не лише є завжди відчутним на англійських ринках, але поширюється навіть на усі іноземні біржі». Д. Журавський наголошував, що вплив цієї біржі був набагато більшим, ніж «декрети європейських правителів» («Фінансові плани Пруссії, Австрії, Франції та Іспанії часто не вдавалися лише тому, що міністри не порадилися попередньо з найвпливовішими членами Лондонського біржового товариства для фондів. Могутність цієї установи не обмежується лише Європою, але поширюється і на Новий світ: армії Болівара, Сен-Мартена та О'Гіджинса були одягнені та забезпечені усім необхідним піклуванням Лондонської біржі для фондів й,

можна сказати, вона була причиною незалежності та безкінечної анархії американських іспанців».

Д. Журавський звертав увагу на надзвичайне поширення серед англійського населення цінних паперів біржі, особливо щодо розробки американських копалень («В усіх частинах міста: в конторі негодіанта, у вітальні пера, в палаті депутатів і в церквах, скрізь розмінювалися й з жадобою розкуповувалися купони, що видавав біржовий комітет»). Статистик вказував й на ризик цих операцій: хтось на них заробив величезні кошти й навіть купив шляхетство, хтось — збанкрутував.

Торкаючись сучасного йому стану лондонської біржі, Д. Журавський, між іншим, зазначав: «Слід відзначити, що серед усіх спекулятивних хвилювань євреї зберегли дотепер свій вплив на біржові справи, який вони мали ще на початку створення товариства й що, за вельми нечисленними виключеннями, вони роблять честь своїй установі точним виконанням своїх зобов'язань». Загалом позитивна оцінка фінансової діяльності євреїв підтверджувала прогресивний характер поглядів автора статті (слід згадати, що в тогочасній Російській імперії євреї піддавалися не лише дискримінації, але й, нерідко, необґрунтованій критиці за свою економічну діяльність).

Д. Журавський явно захоплювався діяльністю головної британської фінансової установи. «Ми із задоволенням навели б тут кілька інших цікавих подробиць про внутрішній склад та управління Лондонської біржі для фондів, про її управління та дії...» — писав він наприкінці останньої статті, й ремствував на те, що на заваді цьому була жорстка конфіденційність, якої суворо дотримувалися члени зазначеної фінансової організації [7].

Розглянуті вище статті Д. Журавського на сторінках «Одеського вестника» свідчать, що в сферу інтересів визначного статистика входило не лише господарство Російської імперії та окремих її частин (як це вважали деякі дослідники). З іншого боку, звертаючись до теми функціонування Лондонської біржі та банку Д. Журавський відгукався на потреби Одеси як найбільшого міста та економічного центру тодішньої України. Адже саме в Одесі діяла перша на Наддніпрянщині біржа й саме Одеса була одним з найбільших в Україні центрів приватного банківського кредиту. І банківській і біржовій сфері

економічного життя Одеси безперечно згодився б досвід найпотужнішої країни тодішнього світу. Статті Д. Журавського, вочевидь, мали в Одесі певний резонанс і він на нетривалий час увійшов до плеяди прогресивних та досить освічених діячів, що мешкали тоді у цьому місті (між іншим, на шпальтах «Одесского вестника» 1840 г. Д. Журавський опублікував свій переклад з французької твору про індійську архітектуру [8], підписавши його криптонімом «Д. Ж.», що пізніше був розшифрований в огляді публікацій газети [9]. На жаль, як зазначалося вище, Д. Журавський невдовзі залишив Одесу, переїхавши до Варшави, а потім — до Києва. Проте Одеса і пізніше залишалася в колі його наукових інтересів (наприклад, в розробленому Д. Журавським проекті створення мережі статистичних комітетів, що включав «Міркування про статистичний комітет в м. Одесі» [4, с. 113, 116–117], або в славнозвісному описі Київської губернії, де містилося чимало інформації про торговельні, зокрема, чумацькі шляхи з Київщини до Одеси й перевезення цими шляхами [10]).

«Одеський період» в діяльності Д. Журавського, безперечно, потребує подальшого дослідження (з можливим залученням архівних джерел), так само, як і місце Одеси загалом у науковому доробку цього визначного українського статистика.

Література та джерела

1. Українська економічна думка: хрестоматія / [упоряд., наук. ред, авт. вступ. розд. і біогр. дов. С. М. Злупко]. — К.: Знання, 1998. — 448 с.
2. Гаврилюк Л. О. Журавський Дмитро Петрович [Електронний ресурс] / Л. О. Гаврилюк // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України. Інститут історії України. — К.: Наукова думка, 2005. — 672 с.: іл. — Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Zhuravsky_D. — Дата звернення: 11.11.2015.
3. Петровська Н. А. Генезис економічної думки в період підготовки та здійснення реформи 1861 р. / Петровська Н. А. // Історія економічної думки України: навч. посібник / Н. А. Петровська, Р. Х. Васильєва, Л. П. Горкіна та ін. — К.: Либідь, 1993.
4. Птуха М. В. Д. П. Журавский. Жизнь, труды, статистическая деятельность / М. В. Птуха. — М.: Госсиздат, 1951. — 123 с.
5. Журавский Д. П. Об Английском банке и лондонской бирже для фондов. I. Английский банк / Д. П. Журавский // Одесский вестник. — 1840. — 9 марта.

6. Журавский Д. П. Об Английском банке и лондонской бирже для фондов. II. Лондонская биржа для фондов (the stock Exchange) / Д. П. Журавский // Одесский вестник. — 1840. — 13 марта.
7. Журавский Д. П. Об Английском банке и лондонской бирже для фондов (Окончание) / Д. П. Журавский // Одесский вестник. — 1840. — 16 марта.
8. Д. Ж. Индийские памятники / Д. Ж. // Одесский вестник. — 1840. — 4 мая.
9. К читателям // Одесский вестник. — 1840. — 25 декабря.
10. Журавский Д. Статистическое описание Киевской губернии, изданное тайным советником сенатором Иваном Фундуклеем. — СПб.: Тип. МВД, 1852. — Ч.1.

REFERENCES

1. ZLUPKO, S. M. (ed.) (1998) *Ukrayins'ka ekonomichna dumka: Khrestomatiya — Ukrainian economic thought: Readings*. Kyiv: Znannia. (In Ukrainian).
2. HAVRYLYUK, L. O. (2005) Zhuravs'kyy Dmytro Petrovych. In : Smoliy, V. A. et al. (eds.) *Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny — Encyclopedia of History of Ukraine*. Vol. 3 E-Y. Kyiv: Naukova dumka. (In Ukrainian).
3. PETROVSKA, N. A. (1993) Henezys ekonomichnoi dumky v period pidhotovky ta zdiisnennia reformy 1861 r. — The genesis of economic thought in the preparation and implementation of reforms in 1861. In: Vasylieva, R. Kh. et al. *Istoriia ekonomichnoi dumky Ukrainy — History of Economic Thought of Ukraine*. Kyiv: Lybid. (In Ukrainian).
4. PTUKHA, M. V. (1951) *D. P. Zhuravskij. Zhizn', trudy, statisticheskaia dejatel'nost' — D. P. Zhuravsky. Life, work, the statistical activities*. Moscow: Hossyzdat. (In Russian).
5. ZHURAVSKYI, D. P. (1840) Ob Anglijskom banke i londonskoj birzhe dlja fondov. I. Anglijskij bank — On the Bank of England and the London Stock Exchange for the funds. I. Bank of England. *Odesskiy vestnyk — Odessa herald*. 9th Marz. (In Russian).
6. ZHURAVSKYI, D. P. (1840) Ob Anglijskom banke i londonskoj birzhe dlja fondov. II. Londonskaja birzha dlja fondov — On the Bank of England and the London Stock Exchange for the funds. II. London Stock Exchange for the funds. *Odesskiy vestnyk — Odessa herald*. 13th Marz. (In Russian).
7. ZHURAVSKYI, D. P. (1840) Ob Anglijskom banke i londonskoj birzhe dlja fondov (Okonchanie) — On the Bank of England and the London Stock Exchange for the funds (End). *Odesskiy vestnyk — Odessa herald*. 16th Marz. (In Russian).
8. D., Zh. (1840) Indijskie pamjatniki — Indian monuments. *Odesskiy vestnyk — Odessa herald*. 4th Maj. (In Russian).
9. *Odesskiy vestnyk — Odessa herald*. (1840) K chitateljam — To readers. 25th Dezember. (In Russian).

10. ZHURAVSKYI, D. (1852) *Statisticheskoe opisanie Kievskoj gubernii, izdannoe tajnym sovetnikom senatorom Ivanom Fundukleem — Statistical description of the province of Kiev, published by secret councilor senator Ivan Fundukleem*. Ch.1. St. Peterburg: Printing House of Ministry of Internal Affairs. (In Russian).

Надійшла до редакції 20 жовтня 2014 р.

УДК 94(477):929Чикаленко:052«18»

К. В. Корнієнко

**СПОГАДИ Є. Х. ЧИКАЛЕНКА ЯК ДЖЕРЕЛО
ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ
к. ХІХ — поч. ХХ ст.**

Одеський національний політехнічний університет,
пр-т Шевченка, 1, м. Одеса, 65044, Україна

Корнієнко Катерина Володимирівна, к. і. н., ст. викладач кафедри історії та етнографії України, e-mail: zhengal25@rambler.ru

АННОТАЦІЯ

Епістолярна спадщина відомого та талановитого публіциста, громадського діяча, політика та мецената Є. Х. Чикаленка вже неодноразово ставала предметом дослідження істориків. Його життя було тісно пов'язане з провідним колом української еліти на перетині ХІХ–ХХ ст. Активна життєва позиція Є. Чикаленка дозволила йому мати широке коло знайомств та зв'язків серед тогочасної інтелігенції, до якої він і сам належав. Тієї інтелігенції, яка в умовах тотальної русифікації продовжувала розвивати український національний рух. Метою статті став аналіз української національної еліти на основі спогадів Є. Чикаленка. На арену громадського та культурного життя тоді вийшли діячі, які поставили за свою життєву мету відродити національну самобутність українства. Вони не могли змиритись з історичною долею та кожен у своїй сфері плідно працювали над українським відродженням.

Дослідження охоплює молоді роки Чикаленка, час його становлення та остаточного затвердження як відданого патріота свого народу. Є. Чикаленко вів активне життя та діяльність на громадській ниві, за його висловлюванням, пірнувши в таке життя з головою. Це робить його спогади особливо цінним та дає багатий матеріал для вивчення, як окремих біографічних досліджень, так і історії України в цілому.

Ключові слова: українська інтелігенція; спогади; Чикаленко; культурне життя.

К. В. Корнієнко

**ВОСПОМИНАНИЯ Е. Х. ЧИКАЛЕНКО КАК ИСТОЧНИК
ИССЛЕДОВАНИЯ УКРАИНСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ
ЭЛИТЫ к. ХІХ — нач. ХХ в.**

Одесский национальный политехнический университет,
пр-т Шевченко, 1, г. Одесса, 65044, Украина

Корнієнко Катерина Владимировна, к. и. н., ст. преподаватель кафедры истории и этнографии Украины, e-mail: zhengal25@rambler.ru

АННОТАЦИЯ

Эпистолярное наследие известного талантливого публициста, общественного деятеля, политика и мецената Е. Х. Чикаленко уже неоднократно становилось предметом исследования историков. Его жизнь была тесно связана с ведущим кругом украинской элиты на рубеже ХІХ–ХХ вв. Активная жизненная позиция Чикаленко позволила ему иметь широкий круг знакомств и связей среди тогдашней интеллигенции, к которой он и сам принадлежал. Той интеллигенции, которая в условиях тотальной русификации продолжала развивать украинского национального движения. Целью статьи стал анализ украинской национальной элиты на основе воспоминаний Чикаленко. На арену общественной и культурной жизни тогда вышли деятели, которые поставили своей жизненной целью возродить национальную самобутность украинцев. Они не могли смириться с исторической судьбой и каждый в своей сфере плодотворно работали над украинским возрождением.

Исследование охватывает молодость Чикаленко, время его становления и окончательного утверждения как преданного патриота своего народа. Е. Чикаленко вел активную жизнь и деятельность на общественном поприще, по его выражению, нырнув в такую жизнь с головой. Это делает его воспоминания особенно ценным и дает богатый материал для изучения как отдельных биографических исследований, так и истории Украины в целом.

Ключевые слова: украинская интеллигенция; воспоминания; Чикаленко; культурная жизнь.